

Mediji i zločini

MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE O SUDSKIM POSTUPCIMA

JAVNOST IMA PRAVO DA BUDE INFORMISANA

Ivana Ramić *Portparol Okružnog suda i Veća za ratne zločine*

Otvorenost sudova (kao i drugih državnih organa) prema medijima nužnost je u svakom modernom i demokratskom društvu. Neophodno je zato pronaći adekvatna sredstva kako bi se rad suda učinio dostupnim javnosti u granicama koje omogućavaju provođenje pravde

Kada govorimo sudskom izveštavanju ili o odnosu između suda (to jest sudija), sa jedne strane i medija (tj. novinara), sa druge strane, moramo imati u vidu da govorimo o društveno odgovornim profesijama sa izraženim etičkim standardima. Sudovi su samostalni organi državne vlasti koji štite slobode i prava građana, zakonom utvrđena prava i interese pravnih subjekata i obezbeđuju ustavnost i zakonitost. Sudija je u izricanju pravde nezavisan, on sudi na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata i po svojoj savesti. Nezavisno, odgovorno i efikasno pravosuđe jedan je od stubova svakog društva i države. Sa druge strane, novinari u demokratskom društvu, sledeći najviše profesionalne i etičke standarde, snose posebnu odgovornost za slobodu medija budući da su dužni da objavljuju tačne i pravovremene informacije.

Polazeći od društvene uloge sudova, kao državnih organa i medija, kao sredstava informisanja i edukacije građana, neminovno se nameće potreba unapređenja komunikacije između ovih društvenih činilaca. Otvorenost sudova (kao i drugih državnih organa) prema medijima nužnost je u svakom modernom i demokratskom društvu. Javnost ima pravo da bude informisana! Stoga je neophodno pronaći adekvatna sredstva kako bi se rad suda učinio dostupnim javnosti u granicama koje omogućavaju provođenje pravde.

Pravni okvir

Sloboda izražavanja jedno je od osnovnih prava čoveka i neophodan uslov za prosvetavanje i informisanje javnog mnjenja. Sloboda štampe je preduslov temeljne odbrane slobode izražavanja bez koje je nemoguće osigurati zaštitu drugih osnovnih ljudskih prava. U međunarodno-pravnim okvirima slobodu izražavanja definiše Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine. Član 10 Konvencije predviđa da svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti. Konvencija takođe predviđa da pomenuta sloboda izražavanja i informisanja nije apsolutna i da država može da ima određena prava da inteveniše, ali samo pod zakonom određenim uslovima. Najviši pravni akti u našem pravnom sistemu, takodje, garantuju slobodu mišljenja, izražavanja i informisanja. Ustavom Republike Srbije, u članu 46. posvećenom slobodi štampe, "jamči se sloboda štampe, misli i javnog izražavanja mišljenja". Istim članom priznaje se i pravo građana da u sredstvima javnog informisanja izražavaju i objavljuju svoja mišljenja kao i njihovo pravo na ispravku i naknadu štete. S druge strane, zabranjena je cenzura štampe i drugih sredstava javnog obaveštavanja. Ograničenje slobode štampe moguće je samo "ako se odlukom nadležnog suda utvrdi da se njima poziva na nasilno rušenje Ustavom utvrđenog uređenja, narušavanje teritorijalne celokupnosti i nezavisnosti Republike Srbije, kršenje zajemčenih sloboda prava čoveka i građanina ili se izaziva i podstiče nacionalna, rasna ili verska netrpeljivost i mržnja". Članom 97 Ustava Srbije propisano je da je raspravljanje pred sudom javno - osim u zakonom predviđenim slučajevima kada se iz rasprave javnost može isključiti radi čuvanja tajne, zaštite morala, interesa maloletnika ili drugih opštih interesa. Zakon o javnom informisanju propisuje da je javno informisanje "slobodno i u interesu javnosti". Ono se ne može ograničiti i ne podleže cenzuri. O povredama slobode javnog informisanja odlučuje sud, po hitnom postupku.

Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, donetom 2004. godine, "uređuju se prava na pristup informacijama od javnog značaja kojima raspolažu organi javne vlasti a radi ostvarenja i zaštite interesa javnosti da zna i ostvarenja slobodnog demokratskog poretka i otvorenog društva". U smislu pomenutog Zakona informacija od javnog značaja je informacija kojom raspolaže organ javne vlasti, nastale u radu ili u vezi sa radom organa javne vlasti, a o čemu javnost ima opravdani interes da zna. Prava iz ovog zakona pripadaju svima pod jednakim uslovima (član 6) i zabranjena je diskriminacija novinara i javnih glasila pa je propisano da organ vlasti ne sme stavljati u povoljniji položaj nijednog novinara ili javno glasilo (član 7). Međutim, članom 9 ovog Zakona određeno je da sud, odnosno organ

vlasti, neće tražiocu omogućiti ostvarivanje prava na pristup informacijama ako bi time ugrozio život, zdravlje, sigurnost ili koje drugo važno dobro nekog lica ili ako bi time ugrozio, omeo ili otežao sprečavanje ili otkrivanje krivičnog dela, optuženje za krivično delo, vođenje prekrivičnog postupka, vođenje sudskog postupka, izvršenje presude ili sprovođenje kazne ili koji drugi pravno uređeni postupak ili fer postupanje i pravično suđenje, ili ako bi time ugrozio odbranu ili bezbednost zemlje, međunarodne odnose, sposobnost države da upravlja ekonomskim procesima u zemlji ili učinio dostupnim informaciju ili dokument za koji je zakonom ili službenim aktom određeno da se čuva kao državna, službena, poslovna ili druga tajna.

Procesni zakoni takođe predviđaju javnost rada suda. Pa tako i Zakonik o krivičnom postupku i Zakon o parničnom postupku predviđaju da je glavni pretres, odnosno glavna rasprava javna. Međutim, i ovim zakonima, kao i prethodno pomenutim, pored generalnog pravila da su suđenja javna i da im svi mogu prisustvovati, ograničenja prava na informisanje koja se odnose na sudsko izveštavanje i javnost sudskog postupka postoje i moraju postojati radi nesmetanog vođenja sudskog postupka i zaštite individualnih prava. Tako su za javnost zatvoreni krivični postupci prema maloletnicima, istražni postupci, bračni i porodični sporovi. Zakonik o krivičnom postupku propisuje da sudsko veće može, od otvaranja zasedanja pa do završetka glavnog pretresa, po službenoj dužnosti ili na predlog stranaka, ali uvek po njihovom saslušanju, isključiti javnost za ceo glavni pretres ili jedan njegov deo, ako je to potrebno radi čuvanja tajne, čuvanja javnog reda, zaštite morala, zaštite interesa maloletnika ili zaštite ličnog ili porodičnog života okrivljenog ili oštećenog. Odluku o isključenju javnosti veće donosi u formi rešenja koje mora biti obrazloženo i javno objavljeno (član 292 i 294 ZKP). Takođe, tokom parničnog postupka, veće može isključiti javnost tokom cele glavne rasprave ili tokom jednog dela ako to zahtevaju interesi čuvanja službene, poslovne ili lične tajne, interesi javnog reda ili razlozi morala, kao i što može isključiti javnost u slučaju kada se merama za održavanje reda predviđenim u ovom zakonu ne bi moglo obezbediti nesmetano održavanje rasprave (član 307. ZPP). U postupku u vezi sa porodičnim odnosima javnost je isključena (član 206. Porodičnog zakona). Podaci iz sudskih spisa spadaju u službenu tajnu i nju su dužni da čuvaju svi učesnici u postupku kojima su ti podaci dostupni. I u postupcima stavljanja pod starateljstvo javnost je isključena (član 331. istog Zakona).

Pretpostavka nevinosti

Pored pomenutih ograničenja prava na informisanje, jedan od osnovnih principa koji se mora poštovati je princip pretpostavke nevinosti. Član 3 Zakonika o krivičnom postupku propisuje da su državni organ, sredstva javnog obaveštavanja, udruženja građana, javne ličnosti i druga lica dužni da se pridržavaju pravila da niko ne može biti smatran krivim za krivično delo dok to ne bude utvrđeno pravnosnažnom odlukom nadležnog suda i da svojim javnim izjavama o krivičnom postupku koji je u toku ne vređaju druga pravila postupka, prava okrivljenog i oštećenog i načelo sudske nezavisnosti. Sledeći pomenuti princip, sudsko izveštavanje treba da je objektivno i nepristrasno i da služi obaveštavanju javnosti o krivičnim delima, zaprećenim kaznama i presudama ali lišeno predrasuda, jednostranosti i prejudiciranja zaključaka i sudskih odluka. Svako drugačije izveštavanje predstavljalo bi svojevrsan pritisak na sud, a to je svakako nedopustivo.

Konačno, i Pravilnikom o unutrašnjem poslovanju sudova (Sudskim poslovníkom) predviđeno je da su predsednik, sudije i drugi radnici u sudu dužni da obezbede potrebne uslove za javnost rada suda, odgovarajući pristup medijima u pogledu aktuelnih informacija i postupaka koji se vode u sudu, a sve u granicama i na način određen zakonom, vodeći računa o interesima postupka, privatnosti i bezbednosti učesnika u postupku. Ukoliko za određeno suđenje postoji veće interesovanje javnosti, sudska uprava će obezbediti prostoriju koja može da primi veći broj lica. Obaveštenja za štampu o radu suda daje predsednik ili sudija koga on ovlasti, informativna služba odnosno portparol. Obaveštenja u vezi sa pojedinim predmetima, uz saglasnost predsednika, može da daje i sudija koji po predmetu postupa. Podaci sadržani u obaveštenju moraju biti tačni. Neće se saopštiti oni podaci koji predstavljaju službenu tajnu. Fotografisanje i snimanje u Okružnom sudu u Beogradu može se obaviti uz prethodno pismeno odobrenje predsednika Okružnog suda. Video i zvučno snimanje na glavnom pretresu u krivičnom postupku, van slučajeva regulisanih odredbom člana 179 ZKP, obavlja se po odobrenju predsednika Vrhovnog suda Srbije, uz prethodno pribavljeno mišljenje predsednika veća i saglasnost stranaka. Video i zvučno snimanje na glavnoj raspravi u parničnom postupku odobrava Predsednik suda uz prethodno pribavljeno mišljenje predsednika veća, sudije i saglasnost stranaka. Javnost rada sudova ostvaruje se objavljivanjem rasporeda suđenja, sastava sudskih veća, odnosno označavanjem postupajućih sudija, davanjem obaveštenja o fazi u kojoj se postupak nalazi i o njegovom toku, obaveštavanjem javnosti o radu suda putem sredstava javnog informisanja, objavljivanjem sudskih odluka i načelnih pravnih stavova.

Pre svega objektivno

Predstavnici medija, sudski izveštaji, prilikom izveštavanja o radu suda kao i postupanja u određenim predmetima, moraju da vode računa o tome da njihovo izveštavanje bude objektivno i bez predrasuda. U novinarskom izveštaju mora da bude tačno naznačena faza u kojoj se postupak nalazi (istraga, podignuta optužnica, glavni pretres) i tačno označen naziv i svojstvo stranke u postupku (tužilac – državni-javni,

privatni, oštećeni kao tužilac, osumnjičeni, okrivljeni, optuženi, osuđeni), kao i krivično delo koje mu se stavlja na teret. Takođe, moraju da vode računa prilikom označavanja državnog odnosno pravosudnog organa (ne smeju se mešati ili poistovećivati sud i tužilaštvo, koji su dva potpuno odvojena i međusobno nezavisna organa). U postupcima prema maloletnim licima zabranjeno je objavljivanje njihovih imena. Takođe, predstavnici medija tokom boravka u sudu moraju poštovati ugled suda, sudije, sudsko osoblje i ostale učesnike u postupku. Prejudiciranje sudske odluke, posebno u krivičnom postupku, strogo je zabranjeno.

U poslednje vreme interesovanje domaće javnosti za dešavanja u sudnicama znatno je poraslo i odgovornost sudskog izveštača utoliko je veća. Tome je nesumnjivo doprinelo osnivanje dva odeljenja Okružnog suda u Beogradu 2003.godine (Posebnog odeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala i Veća za ratne zločine). Proceduralna i pravna kompleksnost postupaka za najteža krivična dela zahteva od novinara poznavanje ne samo zakona i prava već i specifičnih novinarskih tehnika sudskog izveštavanja i organizacije rada u novinarskom praćenju procesa. Izveštavanje o ovim postupcima zahteva jaku koncentraciju u dužem vremenskom periodu tokom trajanja glavnog pretresa, dobar i kvalitetan rad pod stalnom tenzijom.

Izveštavanje o sudskim postupcima je izuzetno kompleksna i odgovorna sfera novinarske profesije. Pojam sudskog izveštača integriše i kvalitete dobrog novinara i poznavaoца zakona, rada i funkcionisanja pravosudnog sistema. To znači da bi dobar sudski izveštač u sebi morao da pomiri zahteve novinarske profesije (koji podrazumevaju aktuelnost i, ako je moguće, ekskluzivnost informacija koje se objavljuju kao i poštovanje novinarskih rokova) sa zahtevima sprovođenja pravde i poštovanja pravila neiznošenja informacija koje bi ometale sudski postupak. Otežavajuću okolnost često predstavlja i prevod komplikovanog pravničkog jezika u razumljive novinarske tekstove i pojednostavljivanje slučaja (što može da dovede do krupnih grešaka koje mogu imati posledice i na sam ishod procesa). Stoga nije čudno što se u velikom broju država posebna pažnja posvećuje edukaciji i usavršavanju novinara koji se opredeljuju za ovu vrstu izveštavanja jer sudski izveštač se stvara godinama.

U cilju obezbeđenja prava na slobodu izražavanja i informisanja javnosti, neophodna je permanentna saradnja sudova i medija, bolje razumevanje novinara i sudija i poboljšanje komunikacije medju njima. Sudovi i sudije imaju obavezu da pomognu novinarima u savladavanju poteškoća koje sa sobom nose sudsko izveštavanje, a što se može postići otvorenim i transparentnim postupanjem u odnosima sa medijima. Sa druge strane, novinari moraju poštovati ograničenja koja sa sobom nose sudski proces. Samo zajedničkim trudom možemo ostvariti jednu od osnovnih pretpostavki demokratskog društva - informisana javnost osnova je za dobro delovanje modernog društva i uspešan rad demokratskog sistema.